

Сяргей Хмара

...некалі гісторыя

ўсё паставіць на сваё месца...

«Паэзія – гэта сродак барацьбы за вызваленне!..»

Беларускі грамадскі дзеяч, паэт і журналіст Сяргей Хмара (сапраўднае прозьвішча Сіняк) нарадзіўся 25 траўня 1905 году ў вёсцы Казлоўшчына Дзятлаўскага раёну Гродзенскай вобласці. Памёр у Таронта (Канада) 4 верасня 1992 году. У канцы 1980-х пачатку 1990-х мне ўдалося наладзіць перапіску са сваім земляком, хаця яму ўжо тады мінула за 85.

Сяргей Хмара быў вельмі задаволены, што з родных дзятлаўскіх і слонімскіх мясьцінаў да яго прыходзілі лісты. Пісаў і ён мне ў Слонім. Можна, нават часцей, чым я да яго ў Таронта. У маім хатнім архіве ад земляка-эмігранта захавалася каля паўсотні лістоў і паштовак. Адно пісьмы надрукаваныя на машынцы, другія – напісаныя ад рукі. Тыя, што напісаныя ад рукі, вельмі цяжка прачытаць, бо почырк у старога чалавека быў ужо даволі неразборлівы, ды і ў некаторых пісьмах ён зрад часу паўтараўся.

Сёння, калі я прачытаў пісьмы Сяргея Хмары,

убачыў, што ў іх часам сустракаюцца недакладнасьці, скажэнні, памылкі. Але гэта можна яму дараваць, тым больш, што ён заўсёды і ўсё пісаў па памяці. Трапляюцца памылкі і ў яго выданнях – газеце “Беларускі голас” і часопісе “Баявая Ўскалось”. Але ў пісьмах Сяргея Хмары ёсьць шмат праўдзівых цікавых гістарычных фактаў, згадак, лічбаў і прозьвішчаў. Спадзяюся, што некалі гісторыя ўсё паставіць на сваё месца. І тое шчырае, аб чым пісаў Сяргей Хмара-Сіняк, застанеца, а няпраўда і міф проста разьвеюцца, як дым.

У пісьмах шмат згадваецца і пра беларускае жыцьцё на эміграцыі. А яно было нялёгкім, складаным, супярэчлівым, тым больш, што Бацькаўшчыну паэт пакінуў, калі яму споўнілася ўжо 39 гадоў. Яму нялёгка было прывыкаць да чужыны, да новых людзей і падтрымліваць адносіны з тымі, з кім разам давялося пакінуць Радзіму.

Некаторыя пісьмы з эпістальнай спадчыны Сяргея Хмары выношу на суд чытачоў часопісу “Дзеяслоў”.

Сяргей ЧЫГРЫН.

26 лістапада 1990 г.

Даражэнькі Братка!

Атрымаў Ваш ліст. Вельмі ўсьцешыўся, што вось нягледзячы на ўсё, на Бацькаўшчыне прабіваецца наша Маладая Ўскалось, якая перайме наш сьцяг змаганьня за вольную Бацькаўшчыну і адраджэньне зьнішчанай культуры і мовы, за што мы вось ужо 45 гадоў, пакінуўшы прымусова родны край, змагаліся тутак на чужыне. Яшчэ больш парадавала мяне і маіх ўжо нешматлікіх жывых сяброў нашае Сустані, Ваша вестка, што Вы захавалі мой першы сьціплы зборнічак “Жураўліным шляхам”¹. Ведаю, што яго зьнішчалі і толькі адзін мой сябра з-пад Польшчы пісаў, што ён захаваў зборнічак у сваёй хатняй бібліятэцы.

Ня ведаю, ці ведаеце Вы аб вытоках нашай замежнае “Баявой Ўскалосі”, якая мае свае карані на Слонімшчыне, бо гэта я з сябрамі быў яе закладчыкам у 1937 годзе. Пачалося гэта з таго, што пры дапамозе нашаніўца-слонімца, які горача апекаваўся маладымі пачынаючымі паэтамі, Гальяшом Леўчыкам, мелі выдаваць літаратурны часопіс “Маладая Ўскалось”. Палякі не дазволілі. І тады мы патаемна зьехаліся ў мястэчку Дзятлава, дзе і заклалі Літаратурную Сустань “Маладая Ўскалось”. У тым першым зьездзе, акрамя мяне, прымалі ўдзел: Н.Жальба (сапраўднае прозьвішча Аляксандр Бяленка) (друкаваўся ў “Крыніцы”, сядзеў пасья ў савецкіх лагерах), Алена Лябецкая (была сакратаркай Галоўнай Управы ТБШ ў Вільні і шматгадовы вязень савецкіх лагераў), Малады Дубок (Я.Сіняк), С.Бякета, Алесь Крыга (забіты немцамі), Міхтар (Тарасюк) (зьнішчаны КДБ), Вількоўшчык (зьнішчаны КДБ), Пігулеўскі, П.Крэнь. Не змаглі прыехаць Міхась Васілёк і Мікола Засім. Праз пэўны час я трапіў у Картуз-Бярозу, дзе адсядзеў паўтары гады. Аказалася, на нашым зьездзе агентам дэфензівы быў Язэп Сіняк (Малады Дубок), які ўсё расказаў паліцыі. Былі на зьездзе Граніт, Прамень, Струмень², але мы іх пасья ізалявалі, як няўпэўненых, бо яны зрабілі сполах на зьездзе, што іх пасья дапытвала паліцыя, дык мы баяліся, што нехта з іх стане сексотам.

¹ “Жураўліным шляхам” – першы паэтычны зборнік Сяргея Хмары, выйшаў з друку ў Вільні ў 1939 годзе.

² Пятро Граніт (Іван Пятровіч Івашэвіч) (1908-1980) – заходнебеларускі паэт і на-стаўнік, жыў на Дзятлаўшчыне. Аўтар кнігі для дзяцей “Сцяжынка”.

Герасім Прамень (Іван Іванавіч Пышко) – заходнебеларускі дзеяч і паэт, жыў і памёр на Дзятлаўшчыне.

Васіль Струмень (Аляксандр Мікалаевіч Лебедзеў) (1914-1992) – заходнебеларускі паэт, жыў і памёр на Украіне ў горадзе Сарны.

Апынуўшыся пасля вайны ў Берліне, пару нашых сяброў “Маладой Ўскалосі” спрабавалі яе аднавіць, плануючы выдаць літаратурны зборнік “Ускалось” (ён згарэў у Лейпцыгу падчас бамбёжкі ў 1944 годзе). Пасля вайны ў 1948 годзе мы аднавілі Сустань на эміграцыі і пачалі выдаваць свой штогадовы альманах “Баявая Ўскалось” (так перайменавалі сваю арганізацыю). Гэта была адзіная літаратурная арганізацыя на чужыне, якая існавала без ніякіх чужых фондаў падтрымкі. Мы ўсё выдавалі за свае грошы (а Вы ведаеце, як цяжка эмігранту іх было зарабіць!). Таму і спынілі выхад “Баявой Ўскалосі” ў 1981 годзе, але працягвалі выдаваць газету “Беларускі голас”.

Трэба Вам ведаць, што мы ідыёвая група – былыя Грамадаўцы – ня тыя перафарбаваныя камуністычнай прапагандай, а праўдзівыя Грамадаўцы-дэмакраты – ворагі камунізму, якія або знішчаныя ў СССР, або апынуліся за мяжой, змагаючыся за сваю народную дэмакратычную Беларусь...

“Беларускі голас” – найстарэйшая газета на эміграцыі. Канчаем наш 41 год існавання. Праўда, насілу дышаем і хіба пасля мяне, выданьне газеты скончыцца. Бальшыня сяброў паўмірала. Тое ж і з чытачамі. Моладзь перайшла на ангельскую мову. Гэтак сама стала і з “Баявой Ўскалосяй”. Амаль усе перайшлі на журналістыку, бо ня мелі змогі выдаваць сваіх твораў, хіба адзінкі, якія, пакідаючы прынцыпы, ішлі на платную службу, зараблялі на выданьне сваіх паэтычных зборнікаў, як Сяднёў і пару іншых. З “Баявой Ўскалосі” засталіся жывыя яшчэ: Васіль Вір, Вольга Трэска, Мікалай Вольны, Галейка (займаецца выключна журналістыкай). Зусім заціхлі: Янка Юхнавец, Алесь Змагар, Ніна Змагарка, Валянціна Сірата, Дрыгвіч, Смаленскі, Дуброўскі. Памерлі: Кавалеўскі, Сноп, Крэнь, А.Вярбіна, Таўпа, Случанін, Тодар Лебядка. Паралізаваныя: Уладзімір Сядура, Янка Макарэвіч, Сасноўскі, Ліманоўскі, В.Падсонечны. Я згадаў толькі тых, аб кім успомніў зараз. Клішэвіч здурэў і падаўся ў СССР, што з ім сталася – ня ведаю. Гэтыя весткі Вы можаце выкарыстаць, калі будзеце пра нас пісаць...

Я сам ужо на “адыходным”. Памятайце, што мне ў траўні скончылася ўжо 85 гадоў і я ўжо трэці год невылечна хворы. Меў 5 аперацыяў (рак, камплікацыі, гангрэна, строкі г.д.). Цяпер прахожу хіміятэрапію (штотыдзень возяць мяне у шпіталь) на рака. Аднавіўся ў кішцы і новы — у лёгкіх...

Нашая палітычная арганізацыя называлася Народная Грамада і лічыцца наступніцай і нашчадкам БСР Грамады з Заходняй Беларусі і першых нашых грамадоўцаў 1903-1905 гадоў, якіх цяпер адзінкі засталіся на эміграцыі. Я добра ведаў усіх грамадоўскіх дзеячаў ад Браніслава Тарашкевіча да Ігната Дварчаніна і працаваў з імі. Шмат сядзеў у польскіх турмах, а пасля “асвабаджэньня” – у савецкіх. Быў асуджаны “тройкай” на восем гадоў. Пры немцах арыштоўваўся тройчы. Выратаўвалі подпісы сялянаў, але разагналі наш Слоні́мскі Камітэт Самапомачы. Мелі мы ў лесе сваю Беларускаю Народную партызанку пад камандаваньнем падпалкоўніка Шанька (замардаваны падступам праз камандзіра асобных атрадаў НКВД Панковым-бацям). Па ягоным загадзе быў забіты і Юзік¹, які кіраваў Берасьцейскім падпольным абкамам КПЗБ, ды меў адвагу весьці перамовы з намі, ды пратэставаў супраць марадзёрства атрадаў НКВД Панкова...

У свой час я добра ведаў Валянціна Таўлая (Сірату), ён быў сябрам нашай “Маладой Ўскалосі”. Аднойчы я дапамог яму праз Астроўскага выратавацца з гітлераўскіх лапаў. Мяне не забываў Піліп Пястрак і патаемна дасылаў мне свае творы (зразумела пад чужым адрасам). Між іншым ён асьмеліўся зьмясьціць першую частку маёй грамадоўскай песьні “Годзі мы многа цярпелі...” ў сваім рамане “Суст-

¹ Магчыма гэта быў Язэп Урбановіч (1907-1944) – адзін з арганізатараў і кіраўнікоў антыфашысцкага падполья і партызанскага руху падчас Другой сусьветнай вайны. Шчыры беларус, патрыёт і змагар. Скончыў Віленскую беларускую гімназію. Знішчаны органамі НКВД.

рэнемся на барыкадах”. Даў аб сабе знаць і Уладзімір Дубоўка праз свой верш-байку “Як Сінячок да сонца лятаў” (пераслаў мне праз аднаго чалавека). Многа маіх песняў-вершаў змясьціў у сваіх дасьледваньнях аб паэзіі Заходняй Беларусі Уладзімір Калесьнік, але нідзе не падаючы майго імя, пішучы, што аўтар невядомы, хоць

Валянцін Таўлай, Тодар Лебядка, Алесь Салавей, Масей Сяднёў, Сяргей Хмара, Уладзімір Глыбінны, Хведар Ільяхэвіч. Менск,

я яму быў добра вядомы. Ён не паправіў гэтага і цяпер. А справа ў тым, што Калесьнік па заказу пісаў калісьці пра мяне ў “Голасе Радзімы”, аспрэчваючы нашу партызанку і крытыкуючы мяне і маіх сяброў. Добра ведаў я і Максіма Танка, хаваўся ў яго на Новым Сьвеце. Але ён ніколі так і не адважыўся мне напісаць у Канаду...

Вось Братка, хіба ўсё на сеньня. Калі што будзе цікавіць – пішы, адкажу. Напісанае тут нідзе больш я нікому не пісаў, дык лічыце гэта за дакумент, якога больш нідзе ня знойдзеце. Мо дзе пры патрэбе і будзе карысным. Прывітаньні ўсім! Жыве Беларусь!

Сяргей Хмара.

25 студзеня 1991 году

Паважаны Братка!

Дзякую за сьвяточныя віншаваньні і прыгожы верш. Калі згодзіцеся я зьмяшчу яго ў часопісе “Водгаласы Бацькаўшчыны”, дзе маюць зьмяшчацца актуальныя вершы, якія трапляюць да нас, беларускіх пісьменьнікаў. На жаль з-за недахопу фінансаў, мы ня можам выдаваць іх на нармальным беларускім правапісе, а толькі перазьнімаем з савецкага друку ў вашым пакалечаным правапісе, бо набор тэкстаў каштаваў бы лішніх 500 даляраў, а гэта нам зацяжка. Але думаем, што і так будзе важна, каб людзі крыху пазнаёміліся з нашай сучаснай рэвалюцыйнай паэзіяй, якая стаіць на барацьбе з пануючай у вас антынароднай сістэмай.

Нашыя суродзічы на Бацькаўшчыне адцягтыя дзесяцігоддзямі ад вольнага сьвету, зусім няздатныя зразумець нашу эміграцыю і яе погляды. Некаторыя прызвычаліся да аднапартыйнага ладу, а ў вольным сьвеце існуюць розныя партыі, погляды і плыні. Таму мае хлопцы патрабуюць, каб у кожным нумары сваіх выданьняў я друкаваў кароткія ўспаміны барацьбы, бо я – найстарэйшы, калі памру, то многае страціцца для гісторыі...

¹ Максім Бурсевіч (1890-1937) – беларускі палітык, педагог, публіцыст з вёскі Чамяры Слонімскага раёна. Закатаваны НКВД.

З Максімам Бурсевічам¹ разам мы закладалі беларускія школы яшчэ ў 1925 годзе. Я з ім разам сядзеў у турме ў Каранове. Ігната Дварчаніна таксама вельмі добра ведаў. Я ж быў палескім сакратаром Соймавага Клуба “Змаганьне”. Ён спрабаваў нас аб’яднаць у адну літаратурную арганізацыю, але большасць з нас апынулася ў турме і ўсё скончылася альманахам “Рунь Веснаходу”¹, які і пабачыў сьвет. Мае раннія вершы больш змяшчаліся ў астрожных выданнях, чым на волі. Друкаваліся яны і ў віленскім часопісе “Шлях Моладзі”, але мяне ня вельмі далюблівалі некаторыя ксяндзы. Проза мая друкавалася ў “Калосьсях” (потым празаічныя творы выйшлі невялікім тыражом у Чыкага, як “Сказы Бацькаўшчыны”, але і сам я ня маю ніводнага паасобніка). У Нямецчыне мае хлопцы выдалі мой зборнічак вершаў “Мы” на шапірографе. Слабы друк. Вось амаль і ўсё. Тутака мы пабачылі, што паэзія нам асабліва не дапаможа ў барацьбе за волю нашага народа, таму мы сунуліся ўсе ў журналістыку, бо не хацелі пісаць у шуфляду стала, дый часу і сіл на гэта не было. Мы не трымаліся дэвізу, што паэзія існуе толькі, як паэзія мастацкага характа. Наш даўнейшы грамадскі лозунг быў такі: паэзія – гэта сродак барацьбы за вызваленне!..

Па бацьку мяне называць ня трэба, гэта расейскі звычай. У нас ніхто ніколі такое не практыкаваў. Пішы і называй мяне проста дзядзька (па-нашаніўску), альбо сябра, бо мы ж абое належым да нашай літаратуры, да нашай культуры!..

Калі хочаш нешта ведаць – стаў пытаньні. Адкажу! Дык прывітаньні ўсім! Жыве Беларусь!

Сяргей Хмара.

17 сакавіка 1991 года

Даражэнькі Братка!

Ліст твой атрымаў. Дзякую! У мяне бяда з маімі хваробамі. Часам дзень-два нічога не магу рабіць, бо больш ляжу. А калі хаджу, дык таксама доўга ўжо працаваць не магу, як даўней. Што ж рабіць: гады і хвароба!..

У сваім часе я ўспамінаў пра Івана Міско (Анатоль Іверса)² і пра Сяргея Новіка-Пекюна³. Каго-каго, а іх у Слоніме я ведаў добра. Абодва былі звязаныя са мной, бо аднойчы праз Гальяша Леўчыка я іх таксама вырашыў далучыць да нашай “Маладой Ёскалосі”. Але ніхто з іх не прымаў удзелу ў нашым зьездзе ў Дзятлаве, бо Міско-Іверс баяўся, таму што быў пад наглядом паліцыі. Новік-Пяюн баяўся, таму што быў на дзяржаўнай службе. І калі выкрыюць, што быў, дык выкінуць з працы. Міско – даўнейшы камсамалец і трапіў з іншымі пад арышт. У дэфензіве пад пабоямі ведаў супольнікаў і таму хутка выйшаў на волю. Ён звязаўся з Танкам, а той паракамендаваў яго мне. Так я яго прыцягнуў у “Маладую Ёскалось”...

1939 год. Савецкія войскі пераходзяць мяжу і нас “асвабджаюць”. Я вызвалены з Картуз-Бярозы. Але ў Слоніме нас арыштоўвае НКВД (зьялёнае). Дзеля разгляду справы, кожнаму палітэзку Бярозы загадваюць заставацца ў Слоніме да таго часу, пакуль не прыедзе рэгулярнае НКВД з Менску. Мы начавалі ў адным будынку пад вартай “стралкоў”, а ў дзень выконвалі розныя работы. І тут зьявіўся Іосіф Чарняўскі⁴ з Менску на пасаду рэдактара раённай газеты “Вольная праца”, якая мела выходзіць у Слоніме. Указваюць на мяне, як літаратара. Чарняўскі гутарыць са

¹ “Рунь Веснаходу” – зборнік твораў паэтаў і пісьменнікаў Заходняй Беларусі. Быў выдадзены ў Вільні Беларускай выдавецкай таварыствам у 1928 годзе.

² Анатоль Іверс (Іван Дарафеевіч Міско) (1912-1999) – беларускі паэт, жыві і памёр у Слоніме. Ведаў 6 зборнікаў паэзіі.

³ Сяргей Новік-Пяюн (1906-1994) – беларускі паэт, вязень сталінскіх лагераў. У 1930-40-я гады жывіў у Слоніме.

⁴ Іосіф Чарняўскі – беларускі журналіст, першы рэдактар слонімскай раённай газеты “Вольная праца”. Жыві і памёр у Менску.

мною і прапануе мне пасаду намесніка рэдактара. Таксама папярэджвае, што зацвярджэнне прыйдзе з Менску, калі адтуль прыедзе НКВД і праверыць маю асобу. Чарняўскі прапанаваў мне падабраць для працы ў газеце яшчэ пару чалавек. Найперш, я яму прапанаваў Анатоля Іверса (Івана Міско). На другі дзень да мяне прыбягае Новік-Пяюн і просіць дапамагчы таксама ўладкавацца ў газету. Уладкавалі і яго.

Праз некалькі дзён у нашу рэдакцыю прыходзіць дэлегацыя камсамольцаў з роднай вёскі Івана Міско Чамяры з пратэстам супраць таго, што яго ўзялі на працу ў газету, маўляў, ён здраднік, выдаў у дэфензіве сяброў па справе камсамолу. Чарняўскі зьвярнуўся да мяне. Я пачаў бараніць Іверса, бо ведаў, што не адзін такі маладзёк пад біцьцём у дэфензіве выдаваў усіх, і нават нагаворваў на нявінных. Чарняўскі пагадзіўся са мной і пакінуў справу на разгляд НКВД з Менску...

Хутка Іверса і Новіка-Пяюна звольнілі з газеты, а мне далі “тройкай” 8 гадоў. І толькі з пачаткам вайны пры самалётнай атацы, калі нас гналі з Менску на Віцебск, мы разьбегліся хто куды. Я вярнуўся ў Слонім. І стаў працаваць у Акруговым Камітэце Самапомачы. Сустрэкаюся ў горадзе з Міско і Новікам. Але яны чамусьці мяне сталі баяцца. Чаму? А справа была вось у чым. Калі мяне дапытвалі энкэвэдэшнікі, дык адным з доказаў маёй віны было тое, што я дапамог уцячы са Слоніму Адаму Станкевічу¹. Сапраўды, аднойчы мы з ім патаемна сустрэліся на вуліцы (ён быў пераапрануты ў звычайную грамадзянскую вопратку) і Адам пытае, што рабіць: альбо заставацца ў Слоніме, альбо вяртацца ў Вільню. Я параіў яму хутчэй уцякаць у Вільню, бо саветы хочуць яе аддаць літоўцам. Праз дзень Адам Станкевіч скрыўся са Слоніма і дабраўся да Вільні. Я пра гэта ў рэдакцыі “Вольнай працы” расказаў Іверсу і Новіку. Больш нікому. На допытах у НКВД быў заклад у мой адрас, што я дапамог уцячы Адаму Станкевічу. Хто з іх сказаў – хіба дваіх. Бо дваіх іх і звольнілі з рэдакцыі. Але гэта яшчэ не канец. У часы нямецкай акупацыі Слоніму, у горадзе зьявіліся два браты Пяткевічы² – каталікі, беларусы, працаўнікі СД (тайнай паліцыі). Вядома, якія б яны не былі беларускія патрыёты, мы – грамадоўцы, якія ўжо мелі сваю патайную арганізацыю, ставіліся да іх асьцярожна. Затое Іверс і Новік з імі хутка пасябравалі і суткамі ў іх прападалі, асабліва ў малодшага, які любіў чарку, з-за чаго яго і кінула жонка. Іверс і Новік зноў зрабілі на мяне данос. Маўляў, Хмара — грамадовец, але камуніст і ён мае нейкую патаемную камуністычную арганізацыю. Мяне хутка выклікалі ў СД, дзе Пяткевіч сказаў, што на мяне паступіў данос, што я камуніст, але таму, што я беларус, дык мне толькі прапануюць выезд у Нямецчыну на прымусовую працу, бо ў Слоніме я перашкаджаю працаваць і жыць мясцовым беларусам. Калі я ня выеду – арыштуюць. Для мяне гэта быў ясны данос, што я проста спытаўся: “Данёс Міско з Новікам?”. “А ты скуль ведаеш?”, — спытаўся Пяткевіч. Я ўсё расказаў, і папрасіў Пяткевіча, каб ён патэлефанаваў у Менск і спытаў пра мяне ў Саковіча³. Што Пяткевіч і зрабіў, пасля чаго мяне больш ніхто не чапаў...

У акупаваным Слоніме для нас галоўнай задачай было: не ўступаць на працу

¹ Адам Станкевіч (1891-1949) – беларускі рэлігійны і культурна-асьветны дзеяч, гісторык, выдавец, публіцыст. У 1938-39 гадах жыў у Слоніме. Двойчы арыштоўваўся органамі НКВД. Зьнішчаны ў засьценках НКВД у Іркуцкай вобласьці Расіі.

² Сяргей Хмара памыліўся. Гэта былі не браты Пяткевічы, а Алёйзы і Уладыслаў Пецюкевічы – родныя браты Мар’яна Пецюкевіча. Абодва загінулі ў барацьбе. Алёйзы каля году сядзеў у канцэнтрацыйным лагэры Калдычава каля Баранавічаў, а калі яго выратавалі сябры, пайшоў на фронт і загінуў пад Варшавай. Уладыслаў у гады вайны быў застрэлены партызанамі ў Слоніме.

³ Юльян Саковіч (1906-1943) – беларускі палітычны дзеяч. Скончыў Віленскую беларускую гімназію, вучыўся на агранамічным факультэце Віленскага ўніверсітэту. Належаў да Беларускай Незалежнай Партыі, кіраваў Менскім акруговым камітэтам БНП. У гады вайны быў начальнікам Менскай паліцыі, працаваў у Беларускай Народнай Самапомачы. Пахаваны ў Лідзе.

ў гітлераўскія адміністрацыйныя ўстановы, а толькі ў культурныя, школьныя і сельскагаспадарчыя ды медыцынскія. Сяргей Новік-Пяюн паслухаўся і падаўся на працу ў музей, я – у бібліятэку, а Міско пайшоў служыць у нямецкую адміністрацыю, а калі немцы пачалі адыходзіць, перабег да савецкіх партызанаў. Новік быў вельмі ўлюбывы, кахаў шмат дзяўчат. Як толькі пабачыў, што немцы адыходзяць на Захад, пакінуў жонку з дзецьмі і зьвязаўся з актыўнай камсамолкай. Гэтую камсамолку немцы хутка злавлілі з лістоўкамі і расстралялі. А Новіка арыштавалі і пасадзілі ў канцлагер Калдычава. Ашалелая з распачы і даўно пакінутая жонка, зьявілася да немцаў з дзецьмі і зрабіла авантуру: “Калі забралі мужа, дык бярыце і мяне з дзецьмі, бо ня маю з чаго жыць”. Немцы і яе пасадзілі ў лагер. У лагеры Новіка апекаваў усё той жа Пяткевіч (немцы яго туды перавялі на працу ахоўніка). Пры падыходзе савецкіх войскаў, немцы ўсё кінулі і пачалі ўцякаць, загадаўшы вартаўнікам пад камандаю Пяткевіча, гнаць палонных пехатой да Слоніму. Перад горадам Пяткевіч Новіка і ўсіх іншых вызваліў з-пад канвою і адпусціў. А жонка Новіка-Пеюна магчыма загінула ў лагеры. Ня ведаю. А Міско вярнуўся з партызанаў у Слонім...

Вось такая гісторыя гэтых двух слонімцаў. Прывітаньне ўсім!

Дзядзька Сяргей.

11 красавіка 1991 году

Паважаны Братка Сяргей!

Неспадзявана зусім атрымаў я “ЛіМ”, дзе прачытаў твой інфармацыйны артыкул пра мяне¹. Прызнаюся шчыра, калі б ты загадзя напісаў мне, што хочаш пра Хмару напісаць матэрыял у “ЛіМ”, я б адказаў табе, што гэта былі б дарэмныя ходаньні, бо пра мяне нічога ў Беларусі публікаваць не дазваляць. Таму для мяне неспадзеўкі, што ты гэтага дабіўся! Дзякуй! І нават справа ня ў тым, што ты напісаў, а ў тым, што праз “ЛіМ” аб маім лёсе раптам даведаліся тысячы чытачоў на Бацькаўшчыне. Праўда, пра мяне пісалі і раней розныя Прокшы² і Мацкевічы³ ў кэзбістоўскай газеце “Голас Радзімы” ці “рэвэляцыі” Гурскага⁴ ў ягоных раманах. Але ж гэта былі толькі гаўканьні і памыі...

Ня ведаю, ці твой артыкул у “ЛіМе” скарацілі, ці ты проста пра мяне ня ўсё добра ведаеш, але ў матэрыяле сустракаецца крыху недакладнасьцяў...

Я пры Польшчы сядзеў на Лукішках у Вільні, у Гарадзенскай турме, у Слонімскай, у Сядлецкай, у Беластоцкай, у Грудзенскай, у Быдгашчы і ў Каранове...

На днях выслаў табе пачку нашай “Баявой Ўскалосі”. Напішы, калі дойдзе. Прывітаньні ўсім! Шчыра цісну руку!

С.Хмара.

11 чэрвеня 1991 году

Паважаны Братка!

Атрымаў твой ліст. Нядаўна я табе паслаў ліст, які, бачна, ты не атрымаў. Ці

¹ 22 сакавіка 1991 году я апублікаваў пра Сяргея Хмару-Сіняка ў “ЛіМе” артыкул, які назваўся “Лятаючы рыцар Грамады”. Гэта быў першы станючы матэрыял пра Сяргея Хмару ў беларускім пасьляваенным друку.

² Леанід Прокша (1912-1994) – беларускі пісьменьнік і публіцыст. У сваіх публікацыях і кнігах шмат крытыкаваў прадстаўнікоў беларускай эміграцыі.

³ Вацлаў Мацкевіч – былы рэдактар газеты “Голас Радзімы”. У сваіх кнігах і публікацыях крытыкаваў Сяргея Хмару-Сіняка.

⁴ Ілья Гурскі (1899-1972) – беларускі пісьменьнік. У сваіх раманах і памфлетах крытыкаваў беларускую эміграцыю.

⁵ Алена Лябецкая (1903-1982) – беларуская дзеячка ў Заходняй Беларусі. Працавала сакратаром Слонімскай акруговай управы ТБШ, выбіралася дэлегаткай антыфашысцкага кангрэсу ў Берліне (1929 г.). Была рэпрэсаваная. Памерла ў Слоніме.

атрымліваеш нашу газету “Беларускі голас”? У Менск – даходзіць. Яшчэ раз дзякую за публікацыю, гэта дало на Бацькаўшчыне магчымасьць даведацца пра мяне. Нядаўна мне прыслалі “Грунвальд” з Эстоніі, там зьмясьцілі крыху матэрыялаў пра нас. Пра Алену Лябецкую⁵ планую калі напісаць больш, бо гэта ж была мая найбліжэйшая супрацоўніца. Таму, калі маеце адрас яе дачкі, прыйліце, калі ласка. Мужам Алены Лябецкай быў Павел Крынчык¹. Але ён – іншая справа. Ягонья ўчынкi былі дурныя і не паважныя...

Пра Уладыслава Казлоўшчыка² шмат прыгадаць не магу. Памятаецца, што ён быў вельмі баязлівы і заўсёды пры спатканьнях нечага палехаўся. А вось мастак Антона Карніцкага³ ведаў добра. Некалі мы з Антонам ухажвалі за маёй будучай жонкаю Зінай.

Антон Карніцкі скончыў Мастоцкую школу ў Варшаве. Быў апантаным мастацтвам. У Слоніме страляюць, немцы арыштоўваюць жыдоў, а яму хоць бы хны: бярэ стульчык, ідзе на сялянскі кірмаш, сядзе і малюе. Немцы неяк яго арыштавалі і хацелі паслаць у лагер, як “остарбайтра”. Але мы ад Камітэту Самапомачы зьвярнуліся да слонімскага гэбіцкамісара ў ягоную абарону і папрасілі, каб яго ніхто не чапаў і даў дазвол на маляваньне. Камісар аказаўся аматарам мастацтва і даў дазвол. Але сказаў Карніцкаму, каб ён прыносіў у камісарыят свае творы для прагляду. Той прыносіў і камісар-немец лепшыя за танныя грошы ў яго купляў, а астатнія дазваляў прадаваць ці дарыць іншым людзям. Даваў яму немец і прадуктовыя карткі. Антон Карніцкі быў вельмі хворы на сухоты і хутка памёр...

Прывітаньні ўсім!

С.Хмара.

1 жніўня 1991 году

Даражэнькі Братка!

Сёньня атрымаў тваё пісьмо, а каб не забыцца, што са мною цяпер часта бывае, вось парупіўся адразу адказаць. Мяне цешыць, што атрымліваеш ад мяне пісьмы і газеты. “Баявой Ўскалосі” усіх нумароў я ня маю, бо некаторыя з іх выдаваліся толькі па 300 асобнікаў, бракавала грошай, дык тыя разышліся. Тыя нумары, якія мы выдавалі па паўтары тысячы, яшчэ маем. Але я пагляджу, што знайду – дашлю. “Баявая Ўскалось” выходзіла адзін раз у год. Апошні 18-ты

*Маста Сяргея Хмары
Гаронта (Канада).*

¹ Павел Крынчык (1898-1975) – беларускі дзеяч у Заходняй Беларусі, муж Алены Лябецкай. У 1928 годзе быў дэпутатам польскага сейма па сьпісе КПЗБ. Некалькі разоў арыштоўваўся органамі НКВД і быў асуджаны. Пасьля адбыцьця тэрміну пакараньня жыў у Слоніме.

² Уладыслаў Казлоўшчык (1896-1943) – беларускі палітычны дзеяч, паэт, публіцыст, журналіст. У Менску пэўны час рэдагаваў “Беларускую газету”. Забіты Іванам Шнігерам у рэдакцыі газеты.

³ Антон Карніцкі (1913-1944) – таленавіты беларускі мастак. 180 ягоных карцінаў вывезьлі немцы ў Германію. Жыў у Слоніме, дзе і памёр. Пахаваны на мясцовых Ружанскіх могілках.

⁴ Янка Геніюш (1902-1979) – беларускі доктар, бібліяфіл, палітык, муж беларускай паэткі Ларысы Геніюш.

нумар пабачыў сьвет у 1981 годзе. Яго выданьне прыйшлося спыніць, бо бракавала грошай на “Беларускі голас”. Таму мы вырашылі, што палітычная газета больш важней, чым часопіс...

Ларысу Геніюш я ведаў мала. Сустракаўся з ёй пару разоў у Слоніме падчас вайны. А вось з Янкам Геніюшам⁴ быў знаёмы добра. Мы з ім супрацоўнічалі, хоць гэта яму пагражала не абы-чым. Яго немцы прымусілі і прыслалі ў Слонім працаваць лекарам. Але нягледзячы на розныя забароны, мы патаемна сустракаліся, дзе дзяліліся рознаю інфармацыяй. Ён шмат ведаў аб тым, што немцы мелі рабіць, бо харчаваўся ў сталюўцы ў нямецкім афіцэрскім клубе. На гэта ён меў дазвол, як мабілізаваны грамадзянін з Чэхіі ў чыне фаховага афіцэра медыцыны. Ён афіцыйна пратэставаў супраць нямецкіх зьверстваў над беларускімі сялянамі і іншых нядобрых справаў. Дарэчы, ён у Слонім быў мабілізаваны па прапанове другога пражскага доктара Ермачэнкі¹ – нямецкага прыслужніка, якога прызначылі кіраўніком Самапомачы на Беларусі. Менавіта Ермачэнка хацеў пазбавіцца Янкі Геніюша, каб было лягчэй угаварыць Ларысу Геніюш перадаць яму БНРаўскі архіў, якім яна апекавалася... Па выхадзе з лагераў, Ларыса праз Польшчу пачала мне пісаць лісты (умоўна, нібы да брата, і на польскай мове). Я потым праз Шчорса² наладзіў дапамогу Янку і Ларысе ў Зэльву, дасылаў ім медыкаменты і іншыя рэчы...

Што датычыць першых нумароў “Баявой Ўскалосі” (№№ 1-5), дык іх у мяне няма. Яны выдаваліся на шапірографе, дык хутчэй нішчыліся і не ў Канадзе, а ў Нямецчыне і ў ЗША...

Вось здаецца ўсё. Прывітаньні ўсім! Ці ведаеш ты адрас Васіля Супруна³? Скуль паходзіць Алесь Сучок?⁴ Гэта яго сапраўднае прозьвішча ці псеўданім?..

Да пабачэньня! Жыве Беларусь!

С. Хмара.

¹ Іван Ермачэнка (1894-1970) – беларускі палітычны дзеяч, старшыня Беларускай Народнай Самапомачы ў гады Другой сусьветнай вайны.

² Мікалай Шчорс (1913-1995) – беларускі дзеяч і доктар. Скончыў Віленскі ўніверсітэт. З 1941 году быў старшынёй Беларускага Нацыянальнага Цэнтру. Зьяўляўся віцэ-прэзідэнтам Амерыканскай асацыяцыі хірургаў.

³ Васіль Супрун (1926-2007) – беларускі паэт, археолаг, краязнавец. Вязень сталінскіх лагераў. Жыў і памёр у Слоніме.

⁴ Алесь Сучок (Пётр Навумавіч Дабрыян) (1916-1993) – заходнебеларускі паэт. Друкаваўся ў часопісе “Шлях Моладзі”, зборніках “Сьцягі і паходні”, “Ростані волі”. Жыў і памёр у вёсцы Азярніца Слонімскага раёну.